

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра конституційного і міжнародного права факультету № 4

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

до семінарських занять з навчальної дисципліни

«Право Європейського Союзу»

**обов'язкових компонент освітньої програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти**

081 Право (Поліцейські)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 4
Протокол від 16.08.2023 № 8.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7.

Розглянуто на засіданні кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 ХНУВС (протокол від 10.08.2023 № 15).

Розробники:

1. Професор кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доцент Войціховський А. В.
2. Доцент кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доцент Логвиненко Є. С.

Рецензенти:

1. Професор кафедри міжнародного і європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, д.ю.н., професор Гавриленко О. А.
2. Професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доцент Коломієць Ю. М.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
	I семестр						
Тема № 1: Передумови Європейської інтеграції.	7	2	2	-	-	3	Тематична контрольна робота
Тема № 2: Європейський Союз – нова організація політичної влади в Європі.	7	2	2	-	-	3	
Тема № 3: Правова природа та характерні риси права Європейського Союзу.	7	2	2	-	-	3	
Тема № 4: Система і принципи права Європейського Союзу.	7	2	2	-	-	3	
Тема № 5: Джерела права Європейського Союзу.	8	2	2	-	-	4	
Тема № 6: Компетенція Європейського Союзу.	8	-	2	-	-	6	
Тема № 7: Органи та інститути Європейського Союзу.	8	2	2	-	-	4	
Тема № 8: Судова система Європейського Союзу.	8	2	2	-	-	4	
Тема № 9: Лісабонський договір Європейського Союзу.	8	2	2	-	-	4	
Тема № 10: Особливості законодавчого процесу і механізми ухвалення рішень Європейського Союзу.	8	-	-	-	-	8	
Тема № 11: Співвідношення права Європейського Союзу і внутрішнього законодавства держав-членів Європейського Союзу.	7	2	-	-	-	5	
Тема № 12: Основи правового становища людини і громадянина в Європейському Союзі.	7	2	2	-	-	3	
Всього	90	20	20	-	-	50	Залік

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1: Передумови Європейської інтеграції.

Семінарське заняття 1: Передумови Європейської інтеграції

Навчальна мета заняття: з'ясувати передумови і етапи формування Європейських Співтовариств та Європейського Союзу.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Європейська інтеграція, передумови створення єдиної Європи.
2. Основні етапи формування Європейських Співтовариств і Європейського Союзу.

Методичні вказівки

Приступаючи до опрацювання першого питання, насамперед, варто сформулювати визначення «європейської інтеграції» як складний та суперечливий соціально-економічний процес налагодження тісного співробітництва європейських держав і вказати на фактори, що лежать в основі європейської інтеграції. Крім того, відповідь повинна містити детальний аналіз самих європейської інтеграції (створення єдиної Європи) – економічні, політичні, культурні, екологічні.

Відповідаючи на друге питання необхідно вказати на основні етапи формування Європейських Співтовариств і Європейського Союзу. При цьому, потрібно акцентувати увагу на реалізації плану Маршала, який поклав початок європейської інтеграції в 50-х роках XX століття. Не можна залишити поза увагою активну діяльність французького дипломата Роберта Шумана і французького економіста Жана Моне, які стали одними із засновників Європейського Співтовариства. Окрему увагу слід приділити характеристиці еволюційного шляху розвитку Європейського Союзу, починаючи зі створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (1951 р.), прийняттям Лісабонського договору (2007 р.) і сучасного стану побудови ЄС.

Питання цільових виступів:

1. Розвиток ідей об'єднання Європи: від середньовіччя до Другої Світової війни.
2. Основні етапи еволюції ЄС.
3. Політична криза та розробка Лісабонської угоди, її сутність.

Теми рефератів:

1. Поняття конкуренції та її роль у процесі інтеграції ЄС.
2. Внутрішній ринок ЄС як основа економічної інтеграції.

Література

Основна:

Нормативно-правові акти

1. Договір про Європейський Союз // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
5. Хартія основних прав Європейського Союзу // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
6. Хартія співтовариства про основні соціальні права працівників // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

Підручники та навчальні посібники

1. Дахно І. І. Право Європейського Союзу : навчальний посібник Київ : Центр учб. літ., 2018. 415 с.
2. Інституційна система ЄС : навчальний посібник. / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, Н. М. Рудік / за заг. ред. Л. Л. Прокопенко. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 220 с.
3. Ковалів М. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
4. Основи права Європейського Союзу : підручник / Л. І. Адашис, Т. М. Анакіна, С. М. Вихрист та ін. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 590 с.
5. Основи права Європейського Союзу : підручник / Т. М. Анакіна, О. А. Гавриленко, Ф. Крістані та ін., за заг. ред. Т. Л. Сироїд; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.
6. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / М. В. Ковалів, Т. М. Тимчишин, О. В. Ніканорова. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
7. Право Європейського Союзу (в питаннях і відповідях) / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право. 2021. 256 с.

8. Право Європейського Союзу : основи теорії: підручник / Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін. / за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 360 с.
9. Право Європейського Союзу : підручник / В. І. Муравйов, Н. Б. Мушак, Ю. О. Волошин. Фенікс : Одеса, 2021. 436 с.
10. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право. 2019. 275 с.
11. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. Р. А. Петрова, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право. 2019. 442 с.
12. Право Європейського Союзу : підручник / Р. А. Петров, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін. / за ред. Р. А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.
13. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом : теорія та практика : монографія / за наук. ред. О. В. Марцеляка. Київ : Алерта, 2017. 532 с.
14. Суд Європейського Союзу : розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС : монографія / Т. В. Комарова. Харків : Право, 2018. 528 с.
15. Тетарчук І. В. Європейське право (право Європейського Союзу) : навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ : ЦУЛ, 2020. 158 с.
16. Троянський О. А. Основи права Європейського Союзу. Методичні вказівки до практичних занять. ЛА НАУ, 2021. 96 с.
17. Фалалєєва Л. Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу : монографія. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2020. 455 с.
18. Яновюк І. В. Право Європейського Союзу. Нормативні матеріали. Харків : Право, 2019. 500 с.

Додаткова:

1. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9229/Mizhnarodne%20pravo_Pidruchnyk_A%20Voitsikhovskyi_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Передерій О.С. Право Європейського Союзу як чинник трансформації правових систем європейських держав : теоретико-правові аспекти. *Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2018. Вип. 26. С. 33-37.
URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/download/12667/12065>
3. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом : теорія та практика: монографія / за наук. ред. О. В. Марцеляка. Київ : Алерта, 2017. 532 с.
4. Ходош А. В. Співвідношення прав Європейського Союзу та міжнародного права. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. Вип. 63. С. 371-377. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3229062>. URL: <http://easternlaw.com.ua>

[/uk/mizhnarodne-pravo/xodosh-a-v-spivvidnoshennya-prava-yevropejskogo-soyuzu-ta-mizhnarodnogo-prava](http://uk/mizhnarodne-pravo/xodosh-a-v-spivvidnoshennya-prava-yevropejskogo-soyuzu-ta-mizhnarodnogo-prava)

5. Швець Д. В., Войціховський А. В., Устименко О. С. Історико-правовий огляд утворення та розвитку Європейського Союзу. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. С. 529-582. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Тема № 2. Європейський Союз – нова організація політичної влади в Європі

Семінарське заняття 2: Європейський Союз – нова організація політичної влади в Європі.

Навчальна мета заняття: з'ясувати правову природу Європейського Союзу і визначити його ознаки як міжнародної організації.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Правова природа Європейського Союзу.
2. Склад Європейського Союзу. Територіальна сфера діяльності ЄС. Території держав-членів ЄС, що не ввійшли до складу ЄС. Особливості правового режиму «заморських територій».
3. Офіційні мови ЄС. Офіційні символи ЄС: гімн, прапор.
4. Інститут громадянства ЄС та його значення.
5. Європейський Союз і Рада Європи.

Методичні вказівки

Розкриваючи перше питання, насамперед, необхідно дати визначення «Європейського Союзу» як економічного та політичного союзу незалежних держав, розташованих в Європі. Крім того, потрібно охарактеризувати теорії пояснення правової природи ЄС, за якими Європейський Союз – це: особливий різновид міжнародної міждержавної організації; специфічне державне утворення, різновид конфедерації або федерації або новий тип політико-правового утворення.

Відповідь на друге питання повинна містити хронологію розширення Європейського Союзу, характеристику критерій, яким мають відповідати країни-кандидати на вступ до Європейського Союзу (Копенгагенські критерії) і визначення основних стадій, що складають процес приєднання до ЄС.

Відповідаючи на третє питання потрібно вказати офіційні мови ЄС і офіційні символи ЄС. При цьому, окрему увагу слід приділити характеристиці європейського гімну і прапору ЄС.

П'яте питання даної теми присвячене характеристиці громадянства Європейського Союзу як інституту права ЄС. Відповідь повинна містити визначення «громадянства ЄС», пояснення щодо юридичної природи

громадянства ЄС, а також відмінні риси «громадянства ЄС» від «громадянства» окремої держави.

У відповіді на шосте питання, насамперед, необхідно дати загальну характеристику Європейського Союзу і Ради Європи як регіональних міжнародних міжурядових організацій. Крім того, потрібно охарактеризувати основні відмінності щодо правової природи між указаними міжнародними міжурядовими організаціями.

Питання цільових виступів:

1. Основні доктринальні підходи щодо правового статусу Європейського Союзу.
2. Міжнародна правосуб'єктність Європейського Союзу.
3. Європейський Союз у міжнародних відносинах на сучасному етапі.

Теми рефератів:

1. Вплив діяльності Ради Європи на правову систему ЄС.
2. Європейський союз: організаційна будова та структура.

Література

Основна:

Нормативно-правові акти

1. Договір про Європейський Союз // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
5. Хартія основних прав Європейського Союзу // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
6. Хартія співтовариства про основні соціальні права працівників // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

Підручники та навчальні посібники

1. Дахно І. І. Право Європейського Союзу : навчальний посібник. Київ : Центр учб. літ., 2018. 415 с.

2. Інституційна система ЄС : навчальний посібник / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, Н. М. Рудік / за заг. ред. Л. Л. Прокопенко. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 220 с.
3. Ковалів М. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
4. Основи права Європейського Союзу : підручник / Л. І. Адашис, Т. М. Анакіна, С. М. Вихрист та ін. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 590 с.
5. Основи права Європейського Союзу : підручник / Т. М. Анакіна, О. А. Гавриленко, Ф. Крістані та ін., за заг. ред. Т. Л. Сироїд; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.
6. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / М. В. Ковалів, Т. М. Тимчишин, О. В. Ніканорова. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
7. Право Європейського Союзу (в питаннях і відповідях) / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право. 2021. 256 с.
8. Право Європейського Союзу : основи теорії : підручник / Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін. / за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 360 с.
9. Право Європейського Союзу : підручник / В. І. Муравйов, Н. Б. Мушак, Ю. О. Волошин. Фенікс : Одеса, 2021. 436 с.
10. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право. 2019. 275 с.
11. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. Р. А. Петрова, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право. 2019. 442 с.
12. Право Європейського Союзу : підручник / Р. А. Петров, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін. / за ред. Р. А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.
13. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом : теорія та практика: монографія / за наук. ред. О. В. Марцеляка. Київ : Алерта, 2017. 532 с.
14. Суд Європейського Союзу : розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС : монографія / Т. В. Комарова. Харків : Право, 2018. 528 с.
15. Тетарчук І. В. Європейське право (право Європейського Союзу) : навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ : ЦУЛ, 2020. 158 с.
16. Троянський О. А. Основи права Європейського Союзу. Методичні вказівки до практичних занять. ЛА НАУ, 2021. 96 с.
17. Фалалєєва Л. Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу : монографія. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2020. 455 с.
18. Яновюк І. В. Право Європейського Союзу. Нормативні матеріали. Харків : Право, 2019. 500 с.

Додаткова:

1. Асірян С., Власенко С., Трішина С. Приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. 12. С. 300-304. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.52>. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/12/53.pdf>
2. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9229/Mizhnarodne%20pravo_Pidruchnyk_A%20Voitsikhovskiy_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Войціховський А. В. Особливості політики розвитку регіонів в Європейському Союзі. *Конституційні принципи місцевого самоврядування та регіональна політика ЄС* : тез. допов. Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Харків, 24 квіт. 2020 р.). Харків : Харк. нац. унів. ім. В. Н. Каразіна, 2020. С. 100-103. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9451/Osoblyvosti%20polityky%20rozvytku%20rehioniv_Voitsikhovskiy_2020.pdf?sequence=1
4. Передерій О.С. Право Європейського Союзу як чинник трансформації правових систем європейських держав : теоретико-правові аспекти. *Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2018. Вип. 26. С. 33-37. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/download/12667/12065>
5. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : підручник. Одеса: Фенікс, 2018. 744 с.
6. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом : теорія та практика: монографія / за наук. ред. О. В. Марцеляка. Київ : Алерта, 2017. 532 с.
7. Устименко О. С. Співробітництво України з Європолем та Євроюстом. *Сучасний рух науки* : тези доп. III міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер. (1-2 жовт. 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 648-652. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3981/Spivrobitytstvo%20Ukrainy%20z%20Yevropolom%20ta%20Yevroiustom_Ustymenko_2018.pdf?sequence=2&isAllowed=y
8. Ходош А. В. Співвідношення прав Європейського Союзу та міжнародного права. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. Вип. 63. С. 371-377. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3229062>. URL: <http://easternlaw.com.ua/uk/mizhnarodne-pravo/xodosh-a-v-spivvidnoshennya-prava-yevropejskogo-soyuzu-ta-mizhnarodno-go-prava>
9. Швець Д. В., Войціховський А. В., Устименко О. С. Історико-правовий огляд утворення та розвитку Європейського Союзу. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. С. 529-582. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Тема № 3: Правова природа та характерні риси права Європейського Союзу

Семінарське заняття 3: Правова природа та характерні риси права Європейського Союзу

Навчальна мета заняття: розкрити поняття права ЄС, визначити його правову природу; розширити знання про право ЄС як науки і навчальної дисципліни; з'ясувати взаємозв'язок права ЄС з міжнародним правом і внутрішнім правом держав-членів.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття права ЄС та його правова природа.
2. Право ЄС як наука.
3. Право ЄС як навчальна дисципліна.
4. Право ЄС і міжнародне право.
5. Право ЄС і внутрішнє право держав-членів.

Методичні вказівки

Розкриваючи перше питання, насамперед, потрібно дати визначення «права ЄС» як системи правових норм, які регулюють процеси європейської інтеграції та діяльності Європейського Союзу. Крім того, відповідь повинна містити пояснення щодо необхідності поділу «права ЄС» на первинне і вторинне, а також визначення його характерних особливостей. Для з'ясування юридичної природи «права ЄС» варто окрему увагу приділити висвітленню питань щодо предмету, методів і суб'єктів, а також основних принципів права Європейського Союзу.

Відповідь на друге питання повинно містити визначення права ЄС як науки, яке почалося розвиватися з виникненням інтеграційних процесів у країнах Європи. При цьому, слід зазначити, що розвиток науки про право ЄС пов'язаний із зростанням ролі Євросоюзу в сучасному глобальному світовому середовищі, становленням відносин з нашою державою в різних сферах політики, економіки, культури тощо. Відповідаючи на це питання слід вказати на основні напрямки розвитку сучасної науки про право ЄС в Україні.

Розглядаючи третє питання необхідно дати визначення права ЄС як навчальної дисципліни. При цьому, варто з'ясувати передумови запровадження у Вищих закладах освіти права ЄС як навчальної дисципліни та її актуальність на теперішній час. Відповідь на це питання повинна містити пояснення про міждисциплінарні зв'язки даної навчальної дисципліни, а також актуальні питання, що є предметом вивчення права ЄС як навчальної дисципліни.

Для розкриття четвертого питання, насамперед, потрібно охарактеризувати рівень взаємодії права ЄС із міжнародним правом та їх органічний взаємозв'язок. Для більш повного розкриття особливостей взаємовідносин між правом ЄС та міжнародним правом необхідно враховувати як положення установчих актів ЄС, так і практику Суду ЄС з цього питання.

Завершальне п'яте питання повинно містити пояснення про взаємозв'язок права ЄС із внутрішнім правом держав-членів ЄС. При цьому, відповідь на це питання ґрунтується на розкритті змісту одного із основних принципів права ЄС – принцип примату права ЄС. Про співвідношення права ЄС та внутрішнього права держав-членів варто говорити у двох площинах: співвідношення права ЄС та норм конституцій держав-членів ЄС та співвідношення права ЄС з нормами інших внутрішніх нормативних актів.

Питання цільових виступів:

1. Поняття та структура права ЄС.
2. Функції права ЄС.
3. Імплементация норм права ЄС в національному праві держав-членів.

Теми рефератів:

1. Установчий договір Європейського Союзу: структура, зміст, порядок прийняття та внесення змін.
2. Хартія Європейського Союзу про основні права і свободи.
3. Інституційні механізми забезпечення гендерної рівності у Європейському Союзі.

Література

Основна:

Нормативно-правові акти

1. Договір про Європейський Союз // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
5. Хартія основних прав Європейського Союзу // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
6. Хартія співтовариства про основні соціальні права працівників // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

Підручники та навчальні посібники

1. Дахно І. І. Право Європейського Союзу: навчальний посібник Київ : Центр учб. літ., 2018. 415 с.
2. Інституційна система ЄС : навчальний посібник / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, Н. М. Рудік / за заг. ред. Л. Л. Прокопенко. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 220 с.
3. Ковалів М. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
4. Основи права Європейського Союзу : підручник / Л. І. Адашис, Т. М. Анакіна, С. М. Вихрист та ін. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 590 с.
5. Основи права Європейського Союзу : підручник / Т. М. Анакіна, О. А. Гавриленко, Ф. Крістані та ін., за заг. ред. Т. Л. Сироїд; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.
6. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / М. В. Ковалів, Т. М. Тимчишин, О. В. Ніканорова. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
7. Право Європейського Союзу (в питаннях і відповідях) / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право. 2021. 256 с.
8. Право Європейського Союзу : основи теорії : підручник / Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін. / за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 360 с.
9. Право Європейського Союзу : підручник / В. І. Муравйов, Н. Б. Мушак, Ю. О. Волошин. Фенікс : Одеса, 2021. 436 с.
10. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право. 2019. 275 с.
11. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. Р. А. Петрова, А. О. Вакуленко, Ван Елсуге П. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право. 2019. 442 с.
12. Право Європейського Союзу : підручник / Р. А. Петров, А. О. Вакуленко, Ван Елсуге П. та ін. / за ред. Р. А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.
13. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом : теорія та практика: монографія / за наук. ред. О. В. Марцеляка. Київ : Алерта, 2017. 532 с.
14. Суд Європейського Союзу : розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: монографія / Т. В. Комарова. Харків : Право, 2018. 528 с.
15. Тетарчук І. В. Європейське право (право Європейського Союзу): навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ : ЦУЛ, 2020. 158 с.
16. Троянський О. А. Основи права Європейського Союзу. Методичні вказівки до практичних занять. ЛА НАУ, 2021. 96 с.
17. Фалалєєва Л. Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу : монографія. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2020. 455 с.

18. Яновіюк І. В. Право Європейського Союзу. Нормативні матеріали. Харків : Право, 2019. 500 с.

Додаткова:

1. Асірян С., Власенко С., Трішина С. Приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. 12. С. 300-304. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.52>. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/12/53.pdf>

2. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9229/Mizhnarodne%20pravo_Pidruchnyk_A%20Voitsikhovskiy_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. Войціховський А. В. Особливості політики розвитку регіонів в Європейському Союзі. *Конституційні принципи місцевого самоврядування та регіональна політика ЄС* : тез. допов. Міжнар. наук.-практ. конфер. (24 квіт. 2020 р.). Харків : Харк. нац. унів. ім. В. Н. Каразіна, 2020. С. 100-103. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9451/Osoblyvosti%20polityky%20rozvytku%20rehioniv_Voitsikhovskiy_2020.pdf?sequence=1

4. Дорогіх О. М. Правові засади європейської інтеграції України. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві* : зб. наук. праць за матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. (20 берез. 2020 р.). Велико-Тирново, Болгарія : ACCESS PRESS, 2020. С.54-63. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Tezy_Bolgaria_03.20/Tezy_Bolgaria_03.20_10.pdf

5. Комарова Т. В. Практика Суду справедливості ЄС та конституціоналізація права Європейського Союзу. *Правова держава*. № 29 (2018). 2018. С. 123-130. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.29.140786>

6. Передерій О.С. Право Європейського Союзу як чинник трансформації правових систем європейських держав : теоретико-правові аспекти. *Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2018. Вип. 26. С. 33-37. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/download/12667/12065>

7. Сірант М. М. Поліцейське співробітництво України і Європейського Союзу – правовий аспект. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/37425/1/53_353-360.pdf

8. Устименко О. С. Співробітництво України з Європол та Євроюстом. *Сучасний рух науки* : тези доп. III міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер. (1-2 жовт. 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 648-652. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3981/Spivrobitytstvo%20Ukrainy%20z%20Yevropolom%20ta%20Yevroiustom_Ustymenko_2018.pdf?sequence=2&isAllowed=y

9. Ходош А. В. Співвідношення прав Європейського Союзу та міжнародного права. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. Вип. 63. С. 371-

URL: <http://easternlaw.com.ua/uk/mizhnarodne-pravo/xodosh-a-v-spivvidnoshennya-prava-yevropejskogo-soyuzu-ta-mizhnarodnogo-prava>

10. Швець Д. В., Войціховський А. В., Устименко О. С. Історико-правовий огляд утворення та розвитку Європейського Союзу. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. С. 529-582. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Тема № 4: Система і принципи права Європейського Союзу

Семінарське заняття 4: Система і принципи права Європейського Союзу

Навчальна мета заняття: розкрити поняття системи права ЄС, поглибити знання про підходи побудови системи права ЄС, дати характеристику комунітарного права. Розкрити поняття принципів права ЄС, визначити їх класифікацію; охарактеризувати загальні і функціональні принципи права ЄС; дослідити роль Суду ЄС у формуванні принципів права ЄС.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття системи права ЄС.
2. Предметний, функціональний і структурний підходи побудови системи права ЄС.
3. Принципи права ЄС: поняття, класифікація.
4. Роль суду ЄС у формуванні принципів права ЄС.

Методичні вказівки

Розкриваючи перше питання, насамперед, потрібно дати визначення «системи права ЄС» як впорядкована і структурована сукупність елементів, яка виражається в стійкості різноманітних зв'язків між юридичними нормами і групами норм, які складають її зміст. Відповідь на це питання повинна містити характеристику окремих елементів, що складають систему права ЄС (галузі, інститути, принципи і норми).

Відповідаючи на друге питання слід вказати на те, що стосовно права ЄС набули поширення три підходи до побудови його внутрішньої системи: предметний підхід (виходячи з предмета правового регулювання різних юридичних норм); функціональний підхід (виходячи з ролі правових норм у функціонуванні ЄС) і структурний підхід (виходячи з особливостей побудови самого ЄС). При цьому, необхідно надати більш детальну характеристику названих підходів побудови системи права ЄС.

Відповідь на третє питання повинна містити визначення «принципів прав ЄС» як основних засад цієї правової системи, які визначають зміст правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності Союзу в цілому і його держав-членів. Для повного висвітлення цього питання необхідно надати

класифікацію принципів права ЄС (загальні і функціональні) і розкрити зміст кожного з них.

Пристаючи до висвітлення четвертого питання варто зауважити, що вплив прецедентної практики Суду ЄС на розвиток права ЄС знаходить своє відображення у виробленні принципів, що становлять основу функціонування права ЄС та пояснюють, у чому полягає унікальність останнього. В межах даного питання необхідно назвати принципи права ЄС, які набули нормативного значення внаслідок правотворчої практики Суду ЄС, а також з'ясувати роль Суду ЄС у формуванні і тлумаченні принципів ЄС.

Питання цільових виступів:

1. Принципи діяльності ЄС на міжнародній арені.
2. Еволюція системи загальних принципів права ЄС.
3. Дія норм права ЄС у просторі.

Теми рефератів:

1. Основні ознаки та особливості системи права ЄС.
2. Загальна характеристика галузей та інститутів права ЄС.

Література

Основна:

Нормативно-правові акти

1. Договір про Європейський Союз // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
5. Хартія основних прав Європейського Союзу // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
6. Хартія співтовариства про основні соціальні права працівників // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

Підручники та навчальні посібники

1. Дахно І. І. Право Європейського Союзу : навчальний посібник Київ : Центр учб. літ., 2018. 415 с.
2. Інституційна система ЄС : навчальний посібник / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, Н. М. Рудік / за заг. ред. Л. Л. Прокопенко. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 220 с.
3. Ковалів М. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
4. Основи права Європейського Союзу : підручник / Л. І. Адашис, Т. М. Анакіна, С. М. Вихрист та ін. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 590 с.
5. Основи права Європейського Союзу : підручник / Т. М. Анакіна, О. А. Гавриленко, Ф. Крістані та ін., за заг. ред. Т. Л. Сироїд; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.
6. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / М. В. Ковалів, Т. М. Тимчишин, О. В. Ніканорова. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
7. Право Європейського Союзу (в питаннях і відповідях) / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право. 2021. 256 с.
8. Право Європейського Союзу : основи теорії: підручник / Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін. / за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 360 с.
9. Право Європейського Союзу : підручник / В. І. Муравйов, Н. Б. Мушак, Ю. О. Волошин. Фенікс : Одеса, 2021. 436 с.
10. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право. 2019. 275 с.
11. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. Р. А. Петрова, А. О. Вакуленко, Ван Елсуге П. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право. 2019. 442 с.
12. Право Європейського Союзу : підручник / Р. А. Петров, А. О. Вакуленко, Ван Елсуге П. та ін. / за ред. Р. А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.
13. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом : теорія та практика : монографія / за наук. ред. О. В. Марцеляка. Київ : Алерта, 2017. 532 с.
14. Суд Європейського Союзу : розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС : монографія / Т. В. Комарова. Харків : Право, 2018. 528 с.
15. Тетарчук І. В. Європейське право (право Європейського Союзу) : навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ : ЦУЛ, 2020. 158 с.
16. Троянський О. А. Основи права Європейського Союзу. Методичні вказівки до практичних занять. ЛА НАУ, 2021. 96 с.
17. Фалалєєва Л. Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу : монографія. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2020. 455 с.

18. Яновіюк І. В. Право Європейського Союзу. Нормативні матеріали. Харків : Право, 2019. 500 с.

Додаткова:

1. Асірян С., Власенко С., Трішина С. Приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. 12. С. 300-304. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.52>. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/12/53.pdf>

2. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9229/Mizhnarodne%20pravo_Pidruchnyk_A%20Voitsikhovskyi_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. Забокрицький І. Rule of Law Framework як механізм забезпечення верховенства права в рамках Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 4. С. 171-177. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/33.pdf>

4. Лісовський В. Європейська безпеки та національні інтереси України. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26864/32-Lisovskyi.pdf?sequence=1>

5. Передерій О.С. Право Європейського Союзу як чинник трансформації правових систем європейських держав : теоретико-правові аспекти. *Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2018. Вип. 26. С. 33-37. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/download/12667/12065>

6. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : підручник. Одеса: Фенікс, 2018. 744 с.

7. Сірант М. М. Поліцейське співробітництво України і Європейського Союзу — правовий аспект. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/37425/1/53_353-360.pdf

8. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом : теорія та практика: монографія / за наук. ред. О. В. Марцеляка. Київ : Алерта, 2017. 532 с.

9. Устименко О. С. Співробітництво України з Європолем та Євроюстом. *Сучасний рух науки : тези доп. III міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер. (1-2 жовт. 2018 р.)*. Дніпро, 2018. С. 648-652. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3981/Spivrobitnytstvo%20Ukrainy%20z%20Yevropolom%20ta%20Yevroiustom_Ustymenko_2018.pdf?sequence=2&isAllowed=y

10. Ходош А. В. Співвідношення прав Європейського Союзу та міжнародного права. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. Вип. 63. С. 371-377. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3229062>. URL: <http://easternlaw.com.ua/uk/mizhnarodne-pravo/xodosh-a-v-spivvidnoshennya-prava-yevropejskogo-soyuzu-ta-mizhnarodnogo-prava>

11. Швець Д. В., Войціховський А. В., Устименко О. С. Історико-правовий огляд утворення та розвитку Європейського Союзу. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. С. 529-582. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Тема № 5: Джерела права Європейського Союзу

Семінарське заняття 5: Джерела права Європейського Союзу

Навчальна мета заняття: розкрити поняття джерел права ЄС, з'ясувати ознаки і особливості джерел права ЄС, охарактеризувати джерела первинного і вторинного права ЄС, визначити роль і місце джерел прецедентного права і міжнародних договорів у системі джерел права ЄС.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття, ознаки та особливості джерел права ЄС.
2. Класифікація джерел права ЄС.
3. Джерела прецедентного права та їх місце в системі джерел права ЄС.
4. Міжнародні договори як джерела права ЄС.

Методичні вказівки

Приступаючи до висвітлення першого питання, насамперед, необхідно надати визначення «джерело права ЄС» як офіційно встановлена зовнішня форма виразу його правових норм. Крім того, слід зауважити, що система джерел права ЄС суттєво відрізняється від національного та міжнародного права. Зокрема, в міжнародному праві відсутні вичерпний перелік джерел та їх ієрархія; це право слабо структуроване. Натомість праву ЄС притаманні відносна вичерпність переліку джерел, ієрархічність джерел, тому, як наслідок, це право є добре організованим, систематизованим і внутрішньо узгодженим. Завершаючи відповідь на це питання потрібно назвати ознаки та особливості джерел права ЄС.

Розкриваючи друге питання слід надати класифікацію джерел права ЄС за різними критеріями (за способом утворення, за юридичною силою, за формою зовнішнього виразу, за сферою дії, за суб'єктами прийняття) і охарактеризувати кожний з видів.

Відповідь на третє питання повинна містити визначення «судовий прецедент» як рішення суду у конкретній справі, яке має обов'язковий характер при вирішенні наступної справи, що стосується аналогічних чи достатньо близьких питань (обставин справи), та завдяки своїй визначальній важливості спрямоване на забезпечення цілісності, узгодженості та наступності правової системи, у межах якої воно застосовується. Відповідаючи на це питання необхідно акцентувати увагу на те, що прецедент, утворюваний судами ЄС, є самостійним джерелом права ЄС з огляду на: специфіку права ЄС, особливого

місця судів ЄС в інституційній системі та значення рішень судів ЄС у правопорядку ЄС. Прецедент судових органів ЄС (передусім Суду ЄС) у правопорядку ЄС виконує інтегруючу функцію – через нього формується і розвивається це право. Для повного висвітлення питання потрібно проаналізувати доктрини дії прецеденту у праві ЄС.

Четверте питання пов'язане із характеристикою міжнародних договорів як джерел права ЄС. У межах питання необхідно надати визначення «міжнародний договір» і навести класифікацію міжнародних договорів як джерел права ЄС. Оскільки класифікація договорів у праві ЄС тісно пов'язана із класифікацією джерел права ЄС, саме тому класифікацію міжнародних договорів у праві ЄС пропонується здійснювати із застосуванням загальної та спеціальної класифікації. При цьому під загальною розуміється класифікація на основі критеріїв, що використовуються у міжнародному праві, а під спеціальною – класифікацію із використанням лише тих критеріїв, що притаманні виключно праву ЄС як правовій системі «*sui generis*» (унікальність правової конструкції).

Питання цільових виступів:

1. Система джерел права ЄС.
2. Особливості первинних джерел права ЄС.
3. Регламент і директива як джерела права ЄС.

Теми рефератів

1. Джерела прецедентного права та їх місце в системі джерел права ЄС.
2. Міжнародні договори як джерела права ЄС.

Література

Основна:

Нормативно-правові акти

1. Договір про Європейський Союз // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

5. Хартія основних прав Європейського Союзу // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

6. Хартія співтовариства про основні соціальні права працівників // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

Підручники та навчальні посібники

1. Дахно І. І. Право Європейського Союзу : навчальний посібник Київ : Центр учб. літ., 2018. 415 с.

2. Інституційна система ЄС : навчальний посібник / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, Н. М. Рудік / за заг. ред. Л. Л. Прокопенко. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 220 с.

3. Ковалів М. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.

4. Основи права Європейського Союзу : підручник / Л. І. Адашис, Т. М. Анакіна, С. М. Вихрист та ін. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 590 с.

5. Основи права Європейського Союзу : підручник / Т. М. Анакіна, О. А. Гавриленко, Ф. Крістані та ін., за заг. ред. Т. Л. Сироїд; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.

6. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / М. В. Ковалів, Т. М. Тимчишин, О. В. Ніканорова. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.

7. Право Європейського Союзу (в питаннях і відповідях) / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 256 с.

8. Право Європейського Союзу : основи теорії: підручник / Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін. / за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 360 с.

9. Право Європейського Союзу : підручник / В. І. Муравйов, Н. Б. Мушак, Ю. О. Волошин. Фенікс : Одеса, 2021. 436 с.

10. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2019. 275 с.

11. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. Р. А. Петрова, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.

12. Право Європейського Союзу : підручник / Р. А. Петров, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін. / за ред. Р. А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.

13. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом: теорія та практика: монографія / за наук. ред. О. В. Марцеляка. Київ : Алерта, 2017. 532 с.

14. Суд Європейського Союзу : розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: монографія / Т. В. Комарова. Харків : Право, 2018. 528 с.

15. Тетарчук І. В. Європейське право (право Європейського Союзу): навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ: ЦУЛ, 2020. 158 с.
16. Троянський О. А. Основи права Європейського Союзу. Методичні вказівки до практичних занять. ЛА НАУ, 2021. 96 с.
17. Фалалєєва Л. Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу : монографія. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2020. 455 с.
18. Яновюк І. В. Право Європейського Союзу. Нормативні матеріали. Харків : Право, 2019. 500 с.

Додаткова:

1. Асірян С., Власенко С., Трішина С. Приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. 12. С. 300-304. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.52>. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/12/53.pdf>
2. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9229/Mizhnarodne%20pravo_Pidruchnyk_A%20Voitsikhovskyi_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Забокрицький І. Rule of Law Framework як механізм забезпечення верховенства права в рамках Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 4. С. 171-177. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/33.pdf>
4. Комарова Т. В. Практика Суду справедливості ЄС та конституціоналізація права Європейського Союзу. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 123-130. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.29.140786>
5. Небеська М. С., Проданець Н. М. Значення положень Хартії основних прав Європейського Союзу для модернізації закріплених у Конституції України прав і свобод людини. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. Вип. 1. С. 11-13. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/1/1_2018.pdf
6. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : підручник. Одеса: Фенікс, 2018. 744 с.
7. Ходош А. В. Співвідношення прав Європейського Союзу та міжнародного права. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. Вип. 63. С. 371-377. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3229062>. URL: <http://easternlaw.com.ua/uk/mizhnarodne-pravo/xodosh-a-v-spivvidnoshennya-prava-yevropejskogo-soyuzu-ta-mizhnarodnogo-prava>
8. Швець Д. В., Войціховський А. В., Устименко О. С. Історико-правовий огляд утворення та розвитку Європейського Союзу. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. С. 529-582. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Тема № 6: Компетенція Європейського Союзу

Семінарське заняття 6: Компетенція Європейського Союзу

Навчальна мета заняття: розкрити поняття і сутність компетенції ЄС, визначити його правові джерела; з'ясувати категорії і сфери компетенції ЄС і охарактеризувати механізм його реалізації.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання

1. Поняття і сутність компетенції ЄС.
2. Правові джерела компетенції ЄС.
3. Категорії і сфери компетенції ЄС.
4. Механізм реалізації компетенції ЄС.

Методичні вказівки

Розкриваючи перше питання потрібно надати визначення «компетенції ЄС» як юридичні межі діяльності ЄС. Крім того, необхідно визначити зміст і сутність самої компетенції ЄС. У межах даного питання слід охарактеризувати всі елементи, що складають компетенцію ЄС (предмет відання та повноваження).

Відповідаючи на друге питання, насамперед, потрібно вказати, що правовими формами (джерелами), за допомогою яких держави-члени наділяють компетенцією Європейський Союз, виступають його установчі документи ЄС (Договори), укладені ними за спільною згодою і виступають в праві ЄС в якості джерел вищої юридичної сили (джерел первинного права). Аналізуючи юридичну природу установчих документів ЄС необхідно роз'яснити те, що базовий установчий документ – Договір про ЄС визначає основні принципи компетенції ЄС і головні цілі, до яких ЄС повинен прагнути у своїй діяльності, а також загальні положення про діяльність Союзу на міжнародній арені і спеціальні правила щодо спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС, включаючи загальну політику безпеки і оборони. Відповідь на це питання повинна містити класифікацію компетенції ЄС відповідно до Лісабонського договору 2007 р.

Розкриваючи друге питання необхідно з'ясувати, що відповідно до установчих документів ЄС компетенція Союзу (як внутрішня, так і зовнішня) поділяється на окремі сфери - сфери компетенції. При цьому, необхідно надати саме визначення «сфери компетенції ЄС» як позначення предметів відання і напрямків діяльності Союзу в різних сферах суспільного життя. З метою більш чіткого розмежування компетенції ЄС і компетенції, що зберігається за державами-членами, сфери компетенції Союзу варто згрупувати в категорії компетенції (виняткову, спільну і доповнюючу) і надати їх характеристику.

Четверте питання присвячене висвітленню механізму реалізації компетенції ЄС. У межах даного питання необхідно з'ясувати, що норми установчих документів, що закріплюють подібні завдання і повноваження, в європейській правовій доктрині та судовій практиці Суду ЄС позначаються

терміном правові основи. Для визначення правових основ реалізації компетенції ЄС потрібно здійснити аналіз окремих положень установчих документів ЄС.

Питання цільових виступів:

1. Компетенція ЄС як основа його міжнародно-правового статусу.
2. Визначення компетенції ЄС за Лісабонським договором.
3. Розмежування компетенції між ЄС і державами-членами.

Теми рефератів:

1. Категорії і сфери компетенції ЄС.
2. Особливості загальної політики безпеки та оборони.

Література

Основна:

Нормативно-правові акти

1. Договір про Європейський Союз // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
5. Хартія основних прав Європейського Союзу // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
6. Хартія співтовариства про основні соціальні права працівників // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

Підручники та навчальні посібники

1. Дахно І. І. Право Європейського Союзу : навчальний посібник Київ : Центр учб. літ., 2018. 415 с.
2. Інституційна система ЄС : навчальний посібник / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, Н. М. Рудік / за заг. ред. Л. Л. Прокопенко. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 220 с.

3. Ковалів М. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
4. Основи права Європейського Союзу : підручник / Л. І. Адашис, Т. М. Анакіна, С. М. Вихрист та ін. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 590 с.
5. Основи права Європейського Союзу : підручник / Т. М. Анакіна, О. А. Гавриленко, Ф. Крістані та ін., за заг. ред. Т. Л. Сироїд; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.
6. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / М. В. Ковалів, Т. М. Тимчишин, О. В. Ніканорова. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
7. Право Європейського Союзу (в питаннях і відповідях) / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право. 2021. 256 с.
8. Право Європейського Союзу : основи теорії : підручник / Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін. / за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 360 с.
9. Право Європейського Союзу : підручник / В. І. Муравйов, Н. Б. Мушак, Ю. О. Волошин. Фенікс : Одеса, 2021. 436 с.
10. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право. 2019. 275 с.
11. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. Р. А. Петрова, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право. 2019. 442 с.
12. Право Європейського Союзу : підручник / Р. А. Петров, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін. / за ред. Р. А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.
13. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом : теорія та практика : монографія / за наук. ред. О. В. Марцеляка. Київ : Алерта, 2017. 532 с.
14. Суд Європейського Союзу : розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: монографія / Т. В. Комарова. Харків : Право, 2018. 528 с.
15. Тетарчук І. В. Європейське право (право Європейського Союзу): навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ: ЦУЛ, 2020. 158 с.
16. Троянський О. А. Основи права Європейського Союзу. Методичні вказівки до практичних занять. ЛА НАУ, 2021. 96 с.
17. Фалалєєва Л. Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу : монографія. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2020. 455 с.
18. Яновюк І. В. Право Європейського Союзу. Нормативні матеріали. Харків : Право, 2019. 500 с.

Додаткова:

1. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.

URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9229/Mizhnarodne%20pravo_Pidruchnyk_A%20Voitsikhovskiy_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y

2. Войціховський А. В. Особливості політики розвитку регіонів в Європейському Союзі. *Конституційні принципи місцевого самоврядування та регіональна політика ЄС* : тез. допов. Міжнар. наук.-практ. конфер. (24 квіт. 2020 р.). Харків : Харк. нац. унів. ім. В. Н. Каразіна, 2020. С. 100-103. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9451/Osoblyvosti%20polityky%20rozvytku%20rehioniv_Voitsikhovskiy_2020.pdf?sequence=1

3. Забокрицький І. Rule of Law Framework як механізм забезпечення верховенства права в рамках Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 4. С. 171-177. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2019/4/33.pdf>

4. Комарова Т. В. Практика Суду справедливості ЄС та конституціоналізація права Європейського Союзу. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 123-130. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.29.140786>. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/140786>.

5. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : підручник. Одеса: Фенікс, 2018. 744 с.

6. Ходош А. В. Співвідношення прав Європейського Союзу та міжнародного права. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. Вип. 63. С. 371-377. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3229062>.

URL: <http://easternlaw.com.ua/uk/mizhnarodne-pravo/xodosh-a-v-spivvidnoshennya-prava-yevropejskogo-soyuzu-ta-mizhnarodnogo-prava>

7. Швець Д. В., Войціховський А. В., Устименко О. С. Історико-правовий огляд утворення та розвитку Європейського Союзу. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. С. 529-582. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Тема № 7: Органи та інститути Європейського Союзу

Семінарське заняття 7: Органи та інститути Європейського Союзу

Навчальна мета заняття: розкрити структуру і визначити особливості інституційного механізму ЄС, з'ясувати склад і повноваження органів та інститутів ЄС, визначити правовий статус фінансових установ і консультативних органів ЄС.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання

1. Інституційний механізм ЄС.
2. Правовий статус Європейського парламенту.
3. Правовий статус Ради Європейського Союзу.
4. Правовий статус Європейської комісії.
5. Правовий статус Європейської ради.

6. Правовий статус Рахункової палати.

7. Фінансові структури ЄС (Європейський центральний банк, Європейський інвестиційний банк).

8. Консультативні органи ЄС (Економічний і соціальний комітет, Комітет регіонів).

Методичні вказівки

Приступаючи до висвітлення першого питання, насамперед, необхідно надати визначення «інституційний механізм ЄС» як особливий договірний механізм інтеграції, здійснюваний в ЄС. Відповідь на це питання повинна містити характерні риси інституційної структури ЄС (поліцентричність структури, розподілена лояльність і розподіл влад) із зазначенням основних інститутів, які закріплені в установчих документах ЄС. Окрім того, з'ясування інституційного механізму ЄС потребує аналіз положення про так званий вертикальний та горизонтальний поділ компетенції в ЄС.

Відповідаючи на друге питання необхідно визначити основні функції Європейського парламенту як органу, який очолює систему інститутів ЄС. У межах даного питання доцільно з'ясувати склад Європейського парламенту, порядок його формування, повноваження, порядок ухвалення рішень, а також форми співпраці з іншими органами ЄС.

Розкриваючи третє питання слід вказати на те, що Рада ЄС продовжує залишатися єдиним інститутом об'єднання, який наділений широкою компетенцією для регулювання інтеграційних процесів у межах усіх сфер діяльності ЄС. Рада ЄС є представницьким органом держав-членів Союзу. Для з'ясування ролі і місця Ради ЄС у системі органів Союзу потрібно назвати її функції, склад, порядок формування і прийняття рішень, а також повноваження.

Відповідь на четверте питання повинна містити положення про те, що Комісія ЄС є інститутом, який виступає захисником інтересів Союзу в цілому. В межах даного питання слід охарактеризувати функції Комісії ЄС, її склад, порядок формування і схвалення рішень, а також повноваження.

П'яте питання присвячене висвітленню діяльності Європейської ради. Насамперед потрібно відзначити, що Європейська рада є органом стратегічного планування розвитку європейської інтеграції. Лісабонський договір 2007 р. відніс Європейську раду до інститутів Союзу і розширив її повноваження. Відповідь на це питання повинна містити склад і порядок формування Європейської ради і прийняття рішень, а також її повноваження.

Висвітлюючи шосте питання, варто розпочати відповідь з того, що Рахункова палата є органом, яка здійснює аудит Європейського Союзу, тобто перевіряє законність і правильність прибутків і видатків Європейського Союзу згідно з бюджетом, а також оцінює управління фінансами. Відповідь повинна містити пояснення про склад і порядок обрання членів Рахункової палати, її функції і повноваження.

Відповідаючи на сьоме питання, слід зазначити, що фінансовими структурами ЄС є Європейський центральний банк і Європейський

інвестиційний банк. У межах даного питання необхідно визначити цілі, завдання, функції і структуру зазначених банків.

Завершальним питанням є характеристика діяльності консультативних органів ЄС (Економічний і соціальний комітет, Комітет регіонів). Відповідаючи на це питання необхідно визначити роль і місце консультативних органів у структурі ЄС, вказати на їх склад, порядок формування і повноваження.

Питання цільових виступів:

1. Співвідношення понять «установи Європейського Союзу», «органи Європейського Союзу» і «інститути Європейського Союзу».

2. Структура, повноваження та особливості діяльності Європейського парламенту.

3. Європейська Рада як орган стратегічного планування європейської інтеграції.

Теми рефератів:

1. Європейська комісія: місце у системі органів Європейського Союзу, повноваження.

2. Порядок введення в обіг єдиної валюти ЄС (євро).

Література

Основна:

Нормативно-правові акти

1. Договір про Європейський Союз // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

2. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.

3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

5. Хартія основних прав Європейського Союзу // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

6. Хартія співтовариства про основні соціальні права працівників // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

Підручники та навчальні посібники

1. Дахно І. І. Право Європейського Союзу : навчальний посібник Київ : Центр учб. літ., 2018. 415 с.
2. Інституційна система ЄС : навчальний посібник / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, Н. М. Рудік / за заг. ред. Л. Л. Прокопенко. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 220 с.
3. Ковалів М. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
4. Основи права Європейського Союзу : підручник / Л. І. Адашис, Т. М. Анакіна, С. М. Вихрист та ін. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 590 с.
5. Основи права Європейського Союзу : підручник / Т. М. Анакіна, О. А. Гавриленко, Ф. Крістані та ін., за заг. ред. Т. Л. Сироїд; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.
6. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / М. В. Ковалів, Т. М. Тимчишин, О. В. Ніканорова. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
7. Право Європейського Союзу (в питаннях і відповідях) / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право. 2021. 256 с.
8. Право Європейського Союзу : основи теорії : підручник / Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін. / за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 360 с.
9. Право Європейського Союзу : підручник / В. І. Муравйов, Н. Б. Мушак, Ю. О. Волошин. Фенікс : Одеса, 2021. 436 с.
10. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право. 2019. 275 с.
11. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. Р. А. Петрова, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право. 2019. 442 с.
12. Право Європейського Союзу : підручник / Р. А. Петров, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін. / за ред. Р. А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.
13. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом : теорія та практика : монографія / за наук. ред. О. В. Марцеляка. Київ : Алерта, 2017. 532 с.
14. Суд Європейського Союзу : розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: монографія / Т. В. Комарова. Харків : Право, 2018. 528 с.
15. Тетарчук І. В. Європейське право (право Європейського Союзу): навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ: ЦУЛ, 2020. 158 с.
16. Троянський О. А. Основи права Європейського Союзу. Методичні вказівки до практичних занять. ЛА НАУ, 2021. 96 с.
17. Фалалєєва Л. Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу : монографія. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2020. 455 с.

18. Яновіюк І. В. Право Європейського Союзу. Нормативні матеріали. Харків : Право, 2019. 500 с.

Додаткова:

1. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9229/Mizhnarodne%20pravo_Pidruchnyk_A%20Voitsikhovskyi_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y

2. Войціховський А. В. Особливості політики розвитку регіонів в Європейському Союзі. *Конституційні принципи місцевого самоврядування та регіональна політика ЄС* : тез. допов. Міжнар. наук.-практ. конфер. (24 квіт. 2020 р.). Харків : Харк. нац. унів. ім. В. Н. Каразіна, 2020. С. 100-103.
URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9451/Osoblyvosti%20polityky%20rozvytku%20rehioniv_Voitsikhovskyi_2020.pdf?sequence=1

3. Комарова Т. В. Практика Суду справедливості ЄС та конституціоналізація права Європейського Союзу. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 123-130. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.29.140786>.
URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/140786>.

4. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : підручник. Одеса: Фенікс, 2018. 744 с.

5. Сірант М. М. Поліцейське співробітництво України і Європейського Союзу – правовий аспект.
URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/37425/1/53_353-360.pdf

6. Тітов Є. Б. Відповідальність представників держав-членів та персоналу на прикладі деяких інституцій Європейського Союзу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Вип. 29. С. 341-347. DOI: 10.26565/2075-1834-2020-29-45.
URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15745/14954>

7. Устименко О. С. Співробітництво України з Європол та Євроюстом. *Сучасний рух науки* : тези доп. III міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер. (1-2 жовтня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 648-652.
URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3981/Spivrobitnytstvo%20Ukrainy%20z%20Yevropolom%20ta%20Yevroiustom_Ustymenko_2018.pdf?sequence=2&isAllowed=y

8. Швець Д. В., Войціховський А. В., Устименко О. С. Історико-правовий огляд утворення та розвитку Європейського Союзу. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. С. 529-582.
URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Тема № 8: Судова система Європейського Союзу

Семінарське заняття 8: Судова система Європейського Союзу

Навчальна мета заняття: розкрити поняття та визначити засади побудови судової системи ЄС, охарактеризувати основні принципи організації та функціонування судової системи ЄС, з'ясувати засади функціонування та юрисдикцію Суду ЄС, показати особливості правотлумачної діяльності Суду ЄС.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття та внутрішня побудова судової системи ЄС.
2. Основні принципи організації та функціонування судової системи ЄС.
4. Правові засади функціонування та юрисдикція Суду ЄС.
5. Правотлумачна діяльність Суду ЄС.

Методичні вказівки

Розкриваючи перше питання, насамперед, потрібно дати визначення «судова система ЄС» як система спеціальних органів – судів, які є носіями судової влади, створені для задоволення потреби у розгляді та вирішенні виникаючих правових спорів, мають загальні завдання, принципи організації й діяльності, відповідають рівню соціально-економічного розвитку суспільства. Крім того, необхідно згадати про «Суд ЄС» під яким розуміється вся система наднаціональних органів правосуддя ЄС. Відповідь повинна містити характеристику цієї системи, яка зберегла трирівневий характер: Суд ЄС, Суд загальної юрисдикції, спеціалізовані суди.

Відповідаючи на друге питання необхідно розкрити зміст основних принципів, які стосуються організації і функціонування судової системи ЄС (територіальності, інстанційності, ступінчастості та ієрархічності, самостійності суду, доступності суду). Варто надати пояснення того, що організаційні принципи судової системи ЄС утворюють власну систему, оскільки відповідають вимогам самостійності, повноти, несуперечності й є тісно взаємозалежними. Дія кожного принципу створює умови для дії іншого принципу, що унеможливорює їхнє функціонування самостійно.

Відповідь на третє питання повинна містити положення про те, що Суд ЄС займає особливе місце серед основних інститутів Європейського Союзу. Діяльність Суду ЄС не має політичного забарвлення, він є виключно функціональним органом. У межах даного питання необхідно вказати на завдання Суду ЄС, його функції, склад, порядок формування, повноваження, порядок розгляду справ, порядок виконання судових рішень, а також гарантії діяльності суддів. Окрему увагу слід звернути на діяльність Генеральних адвокатів, що є повноправними члени Суду і беруть участь у розгляді і вирішенні справ.

Останнє питання присвячене аналізу правотлумачної діяльності Суду ЄС як діяльності по встановленню змісту правової норми, розкриттю її внутрішнього змісту. Відповідь на це питання повинна містити роз'яснення того, що на Суд ЄС покладається забезпечення однакового застосування та дотримання права ЄС усіма його суб'єктами. Внаслідок реалізації ним функції тлумачення права ЄС забезпечується деталізація норм установчих договорів, формування принципів права ЄС, як керівних засад функціонування правової системи ЄС, розвиток окремих положень актів вторинного права ЄС. Завершуючи відповідь потрібно охарактеризувати способи правового тлумачення, якими користується Суд ЄС у своїй практиці (буквальне, історичне, контекстуальне, систематичне та телеологічне, обмежувальне і розширювальне тлумачення).

Питання цільових виступів:

1. Принцип самостійності судової влади та принцип вільного доступу до правосуддя як основоположні засади судової системи ЄС.
2. Вплив рішень Суду ЄС на право та інститути ЄС.
3. Взаємозв'язок та взаємодія судових органів ЄС із судовими органами держав-членів.

Теми рефератів:

1. Суд Європейський співтовариств: місце у системі органів Європейського Союзу, юрисдикція.
2. Правове становище Суду першої інстанції Європейського Союзу.

Література

Основна:

Нормативно-правові акти

1. Договір про Європейський Союз // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
5. Хартія основних прав Європейського Союзу // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

6. Хартія співтовариства про основні соціальні права працівників // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

Підручники та навчальні посібники

1. Дахно І. І. Право Європейського Союзу : навчальний посібник Київ : Центр учб. літ., 2018. 415 с.
2. Інституційна система ЄС : навчальний посібник / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, Н. М. Рудік / за заг. ред. Л. Л. Прокопенко. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 220 с.
3. Ковалів М. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
4. Основи права Європейського Союзу : підручник / Л. І. Адашис, Т. М. Анакіна, С. М. Вихрист та ін. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 590 с.
5. Основи права Європейського Союзу : підручник / Т. М. Анакіна, О. А. Гавриленко, Ф. Крістані та ін., за заг. ред. Т. Л. Сироїд; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.
6. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / М. В. Ковалів, Т. М. Тимчишин, О. В. Ніканорова. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
7. Право Європейського Союзу (в питаннях і відповідях) / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 256 с.
8. Право Європейського Союзу : основи теорії: підручник / Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін. / за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 360 с.
9. Право Європейського Союзу : підручник / В. І. Муравйов, Н. Б. Мушак, Ю. О. Волошин. Фенікс : Одеса, 2021. 436 с.
10. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2019. 275 с.
11. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. Р. А. Петрова, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.
12. Право Європейського Союзу : підручник / Р. А. Петров, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін. / за ред. Р. А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.
13. Суд Європейського Союзу : розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: монографія / Т. В. Комарова. Харків : Право, 2018. 528 с.
14. Тетарчук І. В. Європейське право (право Європейського Союзу) : навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ: ЦУЛ, 2020. 158 с.
15. Троянський О. А. Основи права Європейського Союзу. Методичні вказівки до практичних занять. ЛА НАУ, 2021. 96 с.
16. Яновюк І. В. Право Європейського Союзу. Нормативні матеріали. Харків : Право, 2019. 500 с.

Додаткова:

1. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9229/Mizhnarodne%20pravo_Pidruchnyk_A%20Voitsikhovskyi_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Комарова Т. В. Практика Суду справедливості ЄС та конституціоналізація права Європейського Союзу. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 123-130. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.29.140786>.
URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/140786>.
3. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : підручник. Одеса: Фенікс, 2018. 744 с.
4. Тітов Є. Б. Відповідальність представників держав-членів та персоналу на прикладі деяких інституцій Європейського Союзу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Вип. 29. С. 341-347. DOI: 10.26565/2075-1834-2020-29-45.
URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15745/14954>
5. Швець Д. В., Войціховський А. В., Устименко О. С. Історико-правовий огляд утворення та розвитку Європейського Союзу. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. С. 529-582.
URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Тема № 9: Лісабонський договір Європейського Союзу **Семінарське заняття 9: Лісабонський договір Європейського Союзу**

Навчальна мета заняття: визначити передумови підписання Угоди про запровадження Конституції для Європи і з'ясувати причини не уведення її в дію; з'ясувати передумови прийняття, зміст і структуру Лісабонського договору; охарактеризувати інституційні зміни ЄС після прийняття Лісабонського договору.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Історія розробки Конституційного Договору ЄС. Європейський Конвент.
2. Лісабонський договір ЄС як альтернатива Європейській конституції.
3. Структура та зміст Лісабонського договору ЄС.
4. Інституційні зміни ЄС у рамках Лісабонського договору.

Методичні вказівки

Відповідаючи на перше питання, насамперед, варто проаналізувати політико-правові передумови необхідності вдосконалення правової основи Європейського Союзу, а саме розробки Конституційного Договору ЄС у 2004 р. Окрім того, потрібно пояснити конституційно-правову доцільність прийняття

згодом Лісабонського договору в 2007 р., що став результатом невдалої ратифікації Конституційного Договору ЄС.

Розкриваючи друге питання потрібно визначити роль і місце Лісабонського договору у системі нормативно-правових актів ЄС. У межах даного питання необхідно проаналізувати цілі та цінності ЄС, які закріплені в положеннях Лісабонського договору.

Відповідь на третє питання повинна містити аналіз внутрішньої будови (структури) Лісабонського договору і детальна характеристика його основних положень (більше демократії, більше відкритості; швидше та ефективніше ухвалення рішень; модернізуючи інститути ЄС; економічна політика; Європейський Союз у світі; безпека та оборона; правосуддя та злочинність; соціальна політика; нові сфери співпраці; права людини).

Четверте питання присвячене характеристиці інституційних змін, що розпочалися з набуттям чинності Лісабонського договору в 2009 р. У межах даного питання необхідно проаналізувати інституційні зміни в наступних положеннях: міжнародна правосуб'єктність, представлення ЄС на міжнародній арені, Європейська рада, Рада ЄС, Європейська комісія, Високий представник ЄС з питань закордонних справ і безпекової політики, Європейський парламент, вплив Договору на реалізацію політики розширення ЄС.

Питання цільових виступів:

1. Лісабонський договір ЄС як новий етап еволюційного розвитку права ЄС.
2. Лісабонський договір як правова основа для регулювання зовнішніх зносин ЄС.
3. Основні засади імміграційної політики ЄС за Лісабонським договором.

Теми рефератів:

1. Лісабонський договір та його наслідки.
2. Політична криза та розробка Лісабонської угоди, її сутність.

Література

Основна:

Нормативно-правові акти

1. Договір про Європейський Союз // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

5. Хартія основних прав Європейського Союзу // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

6. Хартія співтовариства про основні соціальні права працівників // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

Підручники та навчальні посібники

1. Дахно І. І. Право Європейського Союзу : навчальний посібник Київ : Центр учб. літ., 2018. 415 с.

2. Інституційна система ЄС : навчальний посібник / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, Н. М. Рудік / за заг. ред. Л. Л. Прокопенко. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 220 с.

3. Ковалів М. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.

4. Основи права Європейського Союзу : підручник / Л. І. Адашис, Т. М. Анакіна, С. М. Вихрист та ін. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 590 с.

5. Основи права Європейського Союзу : підручник / Т. М. Анакіна, О. А. Гавриленко, Ф. Крістані та ін., за заг. ред. Т. Л. Сироїд; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.

6. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / М. В. Ковалів, Т. М. Тимчишин, О. В. Ніканорова. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.

7. Право Європейського Союзу (в питаннях і відповідях) / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право. 2021. 256 с.

8. Право Європейського Союзу: основи теорії : підручник / Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін. / за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 360 с.

9. Право Європейського Союзу : підручник / В. І. Муравйов, Н. Б. Мушак, Ю. О. Волошин. Фенікс : Одеса, 2021. 436 с.

10. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право. 2019. 275 с.

11. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. Р. А. Петрова, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право. 2019. 442 с.

12. Право Європейського Союзу : підручник / Р. А. Петров, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін. / за ред. Р. А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.

13. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом : теорія та практика : монографія / за наук. ред. О. В. Марцеляка. Київ : Алерта, 2017. 532 с.

14. Суд Європейського Союзу : розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: монографія / Т. В. Комарова. Харків : Право, 2018. 528 с.

15. Тетарчук І. В. Європейське право (право Європейського Союзу): навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ: ЦУЛ, 2020. 158 с.

16. Троянський О. А. Основи права Європейського Союзу. Методичні вказівки до практичних занять. ЛА НАУ, 2021. 96 с.

17. Фалалєєва Л. Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу : монографія. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2020. 455 с.

18. Яновюк І. В. Право Європейського Союзу. Нормативні матеріали. Харків : Право, 2019. 500 с.

Додаткова:

1. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9229/Mizhnarodne%20pravo_Pidruchnyk_A%20Voitsikhovskyi_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y

2. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : підручник. Одеса: Фенікс, 2018. 744 с.

3. Швець Д. В., Войціховський А. В., Устименко О. С. Історико-правовий огляд утворення та розвитку Європейського Союзу. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. С. 529-582.
URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Тема № 10: Основи правового становища людини і громадянина в Європейському Союзі

Семінарське заняття 10: Основи правового становища людини і громадянина в Європейському Союзі

Навчальна мета заняття: дати загальну характеристику інституту правового становища людини і громадянина в ЄС, визначити джерела його правового регулювання; розкрити сутність громадянства ЄС; визначити і охарактеризувати основні права, свободи та обов'язки людини та громадянина в ЄС, з'ясувати їх гарантії; розкрити правовий статус Омбудсмана ЄС.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Характеристика інституту правового становища людини та громадянина в ЄС.

2. Джерела правового регулювання становища людини і громадянина в ЄС.

3. Громадянство ЄС.
4. Основні права, свободи та обов'язки людини та громадянина в ЄС.
5. Гарантії прав та свобод людини і громадянина в ЄС.
6. Правовий статус Омбудсмана ЄС.

Методичні вказівки

Розкриваючи перше питання, насамперед, потрібно дати визначення «правового становища людини та громадянина». Варто зазначити, що правовий статус людини й громадянина в ЄС багато в чому визначається природою цього міжнародного утворення, історією й перспективами його розвитку. Відповідь на питання повинна містити перелік нормативно-правових актів ЄС, які регламентують правовий статус людини та громадянина в ЄС.

Відповідаючи на друге питання потрібно надати загальну характеристику міжнародно-правових актів, які визначають правовий статус людини і громадянина (Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. тощо). Окрім цього, необхідно проаналізувати міжнародно-правові акти ЄС, що регламентують права людини і громадянина на регіональному європейському рівні (Хартія основних прав ЄС 2000 р., Європейська конвенція про громадянство 1997 р., Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 р., Конвенція про захист прав культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р., Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 р., Конвенція про політику в галузі зайнятості 1964 р., Конвенція про охорону материнства 1952 р., Конвенція про права дитини 1989 р. тощо).

Відповідь на третє питання повинна містити визначення «громадянство» і визначити відмінні риси між громадянством ЄС і національним громадянством (окремої країни). При цьому, потрібно надати загальну характеристику окремих положень нормативно-правових актів ЄС, що регламентують питання громадянства ЄС. У межах даного питання доцільно надати перелік прав, що надаються людині в силу її громадянства ЄС.

Четверте питання присвячене характеристиці основних прав, свобод і обов'язків людини та громадянина в ЄС. Відповідь повинна містити аналіз окремих положень міжнародно-правових актів ЄС, у яких закріплені права, свободи та обов'язки людини та громадянина ЄС.

Відповідь на п'яте питання повинно містити визначення «гарантії прав і свобод». При цьому, окрему увагу потрібно приділити класифікації гарантій прав і свобод людини та громадянина в ЄС за різними критеріями.

Останнє питання стосується діяльності Омбудсмана ЄС як інституту ЄС, що набув самостійного юридичного статусу. У межах даного питання необхідно визначити політичні передумови заснування інституту Омбудсмана ЄС, його функції, порядок призначення і повноваження. Окрім того, варто з'ясувати роль і місце Омбудсмана ЄС в системі захисту прав людини та громадянина в рамках ЄС.

Питання цільових виступів:

1. Громадянство ЄС: поняття і співвідношення з національним громадянством.
2. Свобода пересування як одне із фундаментальних прав громадян ЄС.

Теми рефератів:

1. Інститут Омбудсмана ЄС як елемент європейської системи захисту прав людини.
2. Правовий статус Омбудсмана ЄС.

Література

Основна:

Нормативно-правові акти

1. Договір про Європейський Союз // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
5. Хартія основних прав Європейського Союзу // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
6. Хартія співтовариства про основні соціальні права працівників // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

Підручники та навчальні посібники

1. Дахно І. І. Право Європейського Союзу : навчальний посібник Київ : Центр учб. літ., 2018. 415 с.
2. Інституційна система ЄС : навчальний посібник / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, Н. М. Рудік / за заг. ред. Л. Л. Прокопенко. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 220 с.
3. Ковалів М. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.

4. Основи права Європейського Союзу : підручник / Л. І. Адашис, Т. М. Анакіна, С. М. Вихрист та ін. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 590 с.
5. Основи права Європейського Союзу : підручник / Т.М. Анакіна, О.А. Гавриленко, Ф. Крістані та ін., за заг. ред. Т. Л. Сироїд; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Кразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.
6. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / М. В. Ковалів, Т. М. Тимчишин, О. В. Ніканорова. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
7. Право Європейського Союзу (в питаннях і відповідях) / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право. 2021. 256 с.
8. Право Європейського Союзу : основи теорії : підручник / Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін. / за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 360 с.
9. Право Європейського Союзу : підручник / В. І. Муравйов, Н. Б. Мушак, Ю. О. Волошин. Фенікс : Одеса, 2021. 436 с.
10. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право. 2019. 275 с.
11. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. Р. А. Петрова, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право. 2019. 442 с.
12. Право Європейського Союзу : підручник / Р. А. Петров, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін. / за ред. Р. А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.
13. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом : теорія та практика : монографія / за наук. ред. О. В. Марцеляка. Київ : Алерта, 2017. 532 с.
14. Суд Європейського Союзу : розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: монографія / Т. В. Комарова. Харків : Право, 2018. 528 с.
15. Тетарчук І. В. Європейське право (право Європейського Союзу): навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ : ЦУЛ, 2020. 158 с.
16. Троянський О. А. Основи права Європейського Союзу. Методичні вказівки до практичних занять. ЛА НАУ, 2021. 96 с.
17. Фалалєєва Л. Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу : монографія. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2020. 455 с.
18. Яновюк І. В. Право Європейського Союзу. Нормативні матеріали. Харків : Право, 2019. 500 с.

Додаткова:

1. Асірян С., Власенко С., Трішина С. Приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. 12. С. 300-304. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.52>. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/12/53.pdf>

2. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9229/Mizhnarodne%20pravo_Pidruchnyk_A%20Voitsikhovskyi_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Дорогіх О. М. Правові засади європейської інтеграції України. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві* : зб. наук. праць за матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. (20 берез. 2020 р.). Велико-Тирново, Болгарія : ACCESS PRESS, 2020. С.54-63.
URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Tezy_Bolgaria_03.20/Tezy_Bolgaria_03.20_10.pdf
4. Забокрицький І. Rule of Law Framework як механізм забезпечення верховенства права в рамках Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 4. С. 171-177. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/33.pdf>
5. Комарова Т. В. Практика Суду справедливості ЄС та конституціоналізація права Європейського Союзу. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 123-130. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.29.140786>.
URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/140786>.
6. Небеська М. С., Проданець Н. М. Значення положень Хартії основних прав Європейського Союзу для модернізації закріплених у Конституції України прав і свобод людини. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. Вип. 1. С. 11-13. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/1/1_2018.pdf
7. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : підручник. Одеса: Фенікс, 2018. 744 с.
8. Сірант М. М. Поліцейське співробітництво України і Європейського Союзу – правовий аспект.
URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/37425/1/53_353-360.pdf
9. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом : теорія та практика: монографія / за наук. ред. О. В. Марцеляка. Київ : Алерта, 2017. 532 с.
10. Тітов Є. Б. Відповідальність представників держав-членів та персоналу на прикладі деяких інституцій Європейського Союзу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Вип. 29. С. 341-347. DOI: 10.26565/2075-1834-2020-29-45.
URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15745/14954>
11. Устименко О. С. Співробітництво України з Європолом та Євроюстом. *Сучасний рух науки* : тези доп. III міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер. (1-2 жовтня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 648-652.
URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3981/Spivrobitnytstvo%20Ukrainy%20z%20Yevropolom%20ta%20Yevroiustom_Ustymenko_2018.pdf?sequence=2&isAllowed=y
12. Швець Д. В., Войціховський А. В., Устименко О. С. Історико-правовий огляд утворення та розвитку Європейського Союзу. *Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки*. Харків : Майдан, 2020. С. 529-582.

URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. Рекомендована література (основна, додаткова), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

Нормативно-правові акти

1. Договір про Європейський Союз // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

2. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.

3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

5. Хартія основних прав Європейського Союзу // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

6. Хартія співтовариства про основні соціальні права працівників // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

Підручники та навчальні посібники

1. Дахно І. І. Право Європейського Союзу : навчальний посібник Київ : Центр учб. літ., 2018. 415 с.

2. Інституційна система ЄС : навчальний посібник / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, Н. М. Рудік / за заг. ред. Л. Л. Прокопенко. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 220 с.

3. Ковалів М. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.

4. Основи права Європейського Союзу : підручник / Л. І. Адашис, Т. М. Анакіна, С. М. Вихрист та ін. / за заг. ред. Т. Л. Сироїд ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 590 с.

5. Основи права Європейського Союзу : підручник / Т. М. Анакіна, О. А. Гавриленко, Ф. Крістані та ін., за заг. ред. Т. Л. Сироїд; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : Право, 2018. 456 с.

6. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / М. В. Ковалів, Т. М. Тимчишин, О. В. Ніканорова. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
7. Право Європейського Союзу (в питаннях і відповідях) / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 256 с.
8. Право Європейського Союзу : основи теорії: підручник / Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін. / за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 360 с.
9. Право Європейського Союзу : підручник / В. І. Муравйов, Н. Б. Мушак, Ю. О. Волошин. Фенікс : Одеса, 2021. 436 с.
10. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2019. 275 с.
11. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. Р. А. Петрова, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.
12. Право Європейського Союзу : підручник / Р. А. Петров, А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін. / за ред. Р. А. Петрова. Вид. 9-те, змінене і допов. Харків : Право, 2019. 442 с.
13. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом : теорія та практика : монографія / за наук. ред. О. В. Марцеляка. Київ: Алерта, 2017. 532 с.
14. Суд Європейського Союзу : розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС : монографія / Т. В. Комарова. Харків: Право, 2018. 528 с.
15. Тетарчук І. В. Європейське право (право Європейського Союзу) : навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ : ЦУЛ, 2020. 158 с.
16. Троянський О. А. Основи права Європейського Союзу. Методичні вказівки до практичних занять. ЛА НАУ, 2021. 96 с.
17. Фалалєєва Л. Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу : монографія. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2020. 455 с.
18. Яновюк І. В. Право Європейського Союзу. Нормативні матеріали. Харків : Право, 2019. 500 с.

Додаткова:

1. Асірян С., Власенко С., Трішина С. Приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. 12. С. 300-304. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.52>. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/12/53.pdf>
2. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9229/Mizhnarodne%20pravo_Pidruchnyk_A%20Voitsikhovskyi_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Войціховський А. В. Особливості політики розвитку регіонів в Європейському Союзі. *Конституційні принципи місцевого самоврядування та*

регіональна політика ЄС : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (24 квіт. 2020 р.). Харків : Харк. нац. унів. ім. В. Н. Каразіна, 2020. С. 100-103.

URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9451/Osoblyvos%20polityky%20rozvytku%20rehioniv_Voitsikhovskyi_2020.pdf?sequence=1

4. Дорогіх О. М. Правові засади європейської інтеграції України. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві* : зб. наук. праць за матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. (20 берез. 2020 р.). Велико-Тирново, Болгарія : ACCESS PRESS, 2020. С.54-63.

URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Tezy_Bolgaria_03.20/Tezy_Bolgaria_03.20_10.pdf

5. Забокрицький І. Rule of Law Framework як механізм забезпечення верховенства права в рамках Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 4. С. 171-177. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2019/4/33.pdf>

6. Комарова Т. В. Практика Суду справедливості ЄС та конституціоналізація права Європейського Союзу. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 123-130. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.29.140786>. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/140786>.

7. Лісовський В. Європейська безпеки та національні інтереси України. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26864/32-Lisovskyi.pdf?sequence=1>

8. Небеська М. С., Проданець Н. М. Значення положень Хартії основних прав Європейського Союзу для модернізації закріплених у Конституції України прав і свобод людини. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. Вип. 1. С. 11-13. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/1/1_2018.pdf

9. Передерій О.С. Право Європейського Союзу як чинник трансформації правових систем європейських держав : теоретико-правові аспекти. *Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2018. Вип. 26. С. 33-37.

URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/download/12667/12065>

10. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : підручник. Одеса: Фенікс, 2018. 744 с.

11. Сірант М. М. Поліцейське співробітництво України і Європейського Союзу – правовий аспект. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/37425/1/53_353-360.pdf

12. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом : теорія та практика: монографія / за наук. ред. О. В. Марцеляка. Київ : Алерта, 2017. 532 с.

13. Тітов Є. Б. Відповідальність представників держав-членів та персоналу на прикладі деяких інституцій Європейського Союзу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Вип. 29. С. 341-347. DOI: 10.26565/2075-1834-2020-29-45.

URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15745/14954>

14. Устименко О. С. Співробітництво України з Європолом та Євроюстом. *Сучасний рух науки* : тези доп. III міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер. (1-2 жовт. 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 648-652.
URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3981/Spivrobitnytstvo%20Ukrainy%20z%20Yevropolom%20ta%20Yevroiustom_Ustymenko_2018.pdf?sequence=2&isAllowed=y

15. Ходош А. В. Співвідношення прав Європейського Союзу та міжнародного права. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. Вип. 63. С. 371-377.
DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3229062>.
URL: <http://easternlaw.com.ua/uk/mizhnarodne-pravo/xodosh-a-v-spivvidnoshennya-prava-yevropejskogo-soyuzu-ta-mizhnarodnogo-prava>

16. Швець Д. В., Войціховський А. В., Устименко О. С. Історико-правовий огляд утворення та розвитку Європейського Союзу. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. С. 529-582.
URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9481/Bandurka_istoriya_prava_zarubizh%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <https://europa.eu/> – офіційний сайт Європейського Союзу;
2. https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk – представництво Європейського Союзу в Україні;
3. <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/ukr&c> – Європейський суд з прав людини;
4. <http://www.europarl.europa.eu/portal> – офіційний сайт Європейського Парламенту;
5. <https://www.consilium.europa.eu> – офіційний сайт Європейської Ради;
6. https://ec.europa.eu/commission/index_en – офіційний сайт Європейської комісії;
7. <https://www.ecb.europa.eu/home/html/index.en.html> – офіційний сайт Європейського центрального банку;
8. <http://www.eib.org/> – офіційний сайт Європейського інвестиційного банку;
9. <https://curia.europa.eu> – офіційний сайт Суду Європейського Союзу;
10. <https://eurojust.europa.eu/> – офіційний сайт Європейського агентства, що співпрацює з судовими та поліцейськими органами країн-членів Європейського Союзу (Євроюст);
11. <https://www.europol.europa.eu/> – офіційний сайт Європейського поліцейського офісу (Європол);
12. <http://publications.europa.eu> – офіс офіційних публікацій Європейського Союзу.